

іншамоўнае замяняецца падобным па гучанні, але другім па сэнсе словам сваёй мовы і інш.

Пры правільным прачытанні тэксту студэнт спасцігае стыль, г.зн. настрой, эмацыянальную афарбоўку, інтанацыю, рытм, вобразна-выяўленчыя сродкі і інш. Пры звычайным прачытанні не абавязкова асэнсоўваць гэтыя якасці. Падчас жа перакладу неабходна іх даследаваць і вызначыць, якімі сродкамі аўтар дасягае патрэбнага эфекту.

Праз спасціжэнне стылёвага і сэнсавага нападўнення арыгінала студэнт прыходзіць да спасціжэння мастацкай цэласнасці твора: вобразаў, характараў, іх суадносін, сюжэтабудавання, ідэйнай задумы і інш.

Пераклад заўсёды з'яўляецца ў пэўнай ступені інтэрпрэтацыяй. Для таго каб яна была правільнай, зыходным пунктам яе павінны стаць асноўныя рысы твора, а мэтай – захаванне яго аб'ектыўнай каштоўнасці. Мастацкі пераклад дапамагае студэнтам пазбавіцца чытацкага суб'ектывізму, калі пад уражаннем ад твора яны ўспрымаюць яго на ўзроўні рэальнасці праз уласныя эмоцыі і перажыванні, што можа разыходзіцца з аб'ектыўным месцам твора.

В.С.Драбеня, ст.выкладчык

ПЫТАННІ АПІСАЛЬнай ТЭРМІНАГРАФІІ (на прыкладзе музыказнаўчых тэкстаў)

Курс беларускай мовы, які выкладаецца на спецыяльных факультэтах (мастацкай творчасці і культуралогіі), мае на мэце не толькі сістэматызаваць і паглыбіць веды, набытыя ў школе, усведамляючы і асэнсоўваючы месца беларускай мовы ў нашым грамадстве і сярод іншых моў свету, але развіць і ўдасканаліць маўленчую дзейнасць студэнтаў (пісьмовую і вусную) у пра-

фесійнай сферы, узброіўшы навучэнцаў ведамі асаблівасцей навуковага (прафесійнага) стылю, які ў першую чаргу вызначаецца асаблівасцю лексічных сродкаў, у прыватнасці тэрмінаў. Задача выкладчыкаў беларускай мовы – навучыць рацыянальным і эфектыўным моўным зносінам у сферы прафесійнай дзейнасці, а таксама свабодна перакладаць навуковыя спецыяльныя тэксты з рускай мовы на беларускую і наадварот, улічваючы стылістычную прыналежнасць і асаблівасці лексіка-граматычнай будовы тэксту. Практычна студэнт універсітэта павінен мець такі аб’ём ведаў па беларускай мове, уключаючы спецыяльную лексіку ў адпаведнасці са спецыяльнасцю і спецыялізацыяй, каб ён мог слухаць лекцыі, актыўна працаваць на дробнагрупавых і індывідуальных занятках, карыстацца метадычнай і навуковай літаратурай, тым больш, што многія спецыяльныя кафедры універсітэта культуры шырока практыкуюць выкарыстанне беларускай мовы ў навучальным працэсе.

Зварот да спецыяльных тэкстаў па музыказнаўстве прымусіў нас звярнуць увагу на музыказнаўчую тэрміналогію. Пад паняццем “тэрміналогія музыкі” мы будзем мець на ўвазе сістэму тэрмінаў, якія маюць дачыненне да музыкі як да віду мастацтва, якое адлюстроўвае рэчаіснасць і чалавека ў гуках, і да музыказнаўства як навукі, якая даследуе ўсё, што мае дачыненне да музыкі. Такім чынам, “тэрмін – спецыяльнае слова (ці словазлучэнне), прынятае ў прафесійнай дзейнасці і якое ўжываецца ў асаблівых умовах” [1, с.86]. З аналізу тэрміна мы выключаем так званыя наменклатурныя назвы, у нашым выпадку – назвы інструментаў і частак іх будовы.

Сфера выкарыстання музыказнаўчай тэрміналогіі не абмяжоўваецца падручнікамі, навуковымі і навукова-папулярнымі артыкуламі, метадычнымі дапаможнікамі і матэрыяламі, усё шырэй беларускамоўная тэрміналогія ўваходзіць у вусныя зносіны спецыялістаў, чаму павінны спрыяць тэрміналагічныя слоўнікі. Тэрміналагічныя слоўнікі, якія большасцю сваёй з’явіліся ў пачатку 90-х гг. XX ст. з прыняццем Закона аб мовах, даюць ня-

значную колькасць музыказнаўчых тэрмінаў і прычым рэзка абмежаваную нэўнай галіной музыказнаўства. Напрыклад, “Кароткі руска-беларускі слоўнік музычных тэрмінаў” (склад. А.І.Смагін, Л.В.Шутовіч. Мн., 1992) уключае тэрміны па тэорыі музыкі, прычым слоўнік, як і ўсе існуючыя на сённяшні момант слоўнікі, адносіцца да групы праектыўных, г.зн. арыентаваны на рэестравую лексіку існуючых слоўнікаў, у дадзеным выпадку на рускай мове, прычым перакладаюцца не толькі тэрміны (*агогіка* – *агогіка*, *децыма* – *дэцыма*), а і спецыяльныя выразы (*домінантны лад* – *дамінантавы лад*, *мелодыічны мінор* – *мелодычны мінор*). Але: *знаменное пение* – *знаменны спеў*, *крукое пение* – *крукавае спяванне* і нарэшце *строчное пение* – *радковыя спевы*, хаця “Русско-белорусский словарь” дае са значэннем “вакальная музыка” толькі форму множнага ліку “спевы” [2, с.19]. Трэба адзначыць, што названы слоўнік некарэктны і з пункту гледжання сістэмнасці правапісу: *сальфеджыя*, *сякунда* і *сякундакорд*, *сімфан’ета*, *устой* і *неустой*, *хармайстар*, *а капела*.

Варта адзначыць, што гэта адзін з першых тэрміналагічных слоўнікаў, які актыўна выкарыстоўваўся да нядаўняга часу студэнтамі і выкладчыкамі.

Яшчэ адна праца вартая ўпамінавання, гэта «Праграма і слоўнік асноўных жанраў і стылявых напрамкаў і плыняў джазавай музыкі, джазавых тэрмінаў і паняццяў па курсе “Гісторыя джаза”» (склад. В.В.Бартноўскі. Мн., 1992). Слоўнік не перакладны, а хутчэй тлумачальны, з пашыраным тлумачэннем і характарыстыкай тэрмінаў, многія з якіх толькі пачынаюць фіксавацца спецыяльнай літаратурай: *свінг*, *кул-джаз*, *бі-бон*, *прагрэсіў*, *рытм-энд-блюз*, *ф’южы*, *патэрн*, *оф-біт*, *крунінг* і інш. Тэрміны з’яўляюцца поўным запазычаннем з англійскай мовы праз рускую. Выданне тым больш каштоўнае, што дае сістэмнае паняцце па курсе гісторыі джаза, які ўпершыню ў 1992 г. пачаў чытацца не толькі ва ўніверсітэце культуры, але і ў Беларусі.

Недахоп названага выдання – карэктарскія хібы: *шоў* – *трэба шоу*, *для стыля твора* – *для стылю твора*, *непастаянства са-*

ставу ансамбля – няўстойліваць, зменліваць складу ансамбля, асновапаложнік – заснавальнік, пачынальнік, адні з вядучых джазмэнаў – адны з вядучых джазменаў, мамэнт – момант, па-лажэньне неграў-музыкантаў – становішча неграў- музыкантаў. На жаль, спіс можна працягваць.

Абодва папярэднія слоўнікі выдадзены адносна невялікімі тыражамі – 100 і 150 асобнікаў.

Наступны слоўнік (аўтар-укладальнік В.А.Антаневіч) арыентаваны на больш шырокае кола карыстальнікаў музыкантаў-прафесіяналаў, паколькі рэестравая лексіка іншамоўная (лацінскае напісанне), і пераклад на беларускую мову, як правіла, даецца апісальна: *a cappella* [іт. *a capp'элла*] – адным хорам: спяванне хору без інструментальнага суправаджэньня; *bis* [лац. *bis*] – паўтарыць: выканаць азначаны эпізод 2 разы; *non legato* [іт. *нон легато*] – не звязана. У слоўніку ёсць спрэчныя пераклады: *coro ripieno* [іт. *коро п'эно*] – мяшаны (літар. поўны) хор [3, с. 35], хаця прынятая форма “змяшаны хор”. Спрэчным трэба лічыць і варыянт: дырыгаваць да дырыжыраваць, дырыгент да дырыжор [3, с. 33]

Відаць, гэта водгук 24-га выпуску Навукова-тэрміналагічнай камісіі Інбелкульты “Музычныя тэрміны”, падрыхтаванага Юліянам Дрэзіным і выдадзенага ў 1926 г., для якога характэрны, як і для ўсіх выпускаў гэтай камісіі і ўвогуле для таго часу, моўнапурыстычныя ўстаноўкі, г.зн. замена іншамоўнай лексікі ўласнымі словаўтварэннямі.

Вяршыняй слоўнікаў музычнай культуры і мастацтва трэба лічыць “Музычны слоўнік беларуска-рускі. Музыкальны сло-варь русско-белорусский”. Як гаворыцца ў прадмове да “Слоўніка”, “... у моўным афармленні беларускіх тэрмінаў аўтары імкнуліся да адпаведнасці тэрміна суадноснаму паняццю і лексічным, словаўтваральным заканамернасцям сучаснай беларускай мовы, а таксама захаванню традыцыі выкарыстання беларускай музычнай тэрміналогіі...” [4, с.5].

На жаль, зыходзячы нават з павярхоўнага аналізу, можна заўважыць пэўныя парушэнні нормаў формаўтварэння і лексічнага ўжывання. Напрыклад: *...цыкл песень або хораў* [4, с. 121]. Але “Слоўнік беларускай мовы” дае: *хор -ру, -ры, мн. хары, хароў* [5, с. 855].

Далей: “Музыкальны (музычны) слых – здольнасць чалавека ўспрымаць музыку. <...> Музыкальнасць – здольнасць чалавека разумець і адчуваць музыку або адчувальнасць і ўспрымальнасць музыкі... Важнейшым фактарам М. з’яўляецца музычны слых (абсалютны, адносны і інш.)” [4.с. 142]. Інакш кажучы, слоўнік не бачыць ніякай розніцы паміж паняццямі “музычны” і “музыкальны”, хаця “Тлумачальны слоўнік беларускай мовы” дае: *музыкальны, -ая, -ае. Здольны да музыкі, які тонка разумее музыку. Музыкальнае дзіця. М. слых // наз. музыкальнасць; і музычны, -ая, -ае. Які мае адносіны да музыкі. М. інструмент. М. вечар. М. твор. М. вобраз ...// наз. музычнасць* [6. с. 351].

Яшчэ больш падрабязна і дакладна размяжоўваюць гэтыя словы аўтары кнігі “Беларуская мова: цяжкія пытанні фанетыкі, арфаграфіі, граматыкі” (пад рэд. А.І. Падлужнага. Мн., 1987). Недаравальнасць для выдання такога ўзроўню і арфаграфічная неахайнасць: *безпаўтонавы* або ў адным выпадку *арпеджыю*, у другім – *арпеджыа*.

Мы гаварылі пра слоўнікі практычныя, хаця апошні прэтэндуе і на званне нарматыўнага тлумачальнага, паколькі абаліраецца на вопыт розных выданняў па музычным мастацтве, у тым ліку энцыклапедыі і даведнікаў рускіх і беларускіх, а таксама падручнікаў, навучальных дапаможнікаў і навуковых прац па названай тэме.

На жаль, нарматыўныя тэрміналагічныя слоўнікі ў беларускай мове ёсць толькі па гуманітарных дысцыплінах (мовазнаўства, літаратуразнаўства), хаця пашырэнне практыкі ўжывання беларускай мовы ў іншых галінах ведаў (тэхніка, медыцына, вайсковая справа) настойліва патрабуе ўнармаванасці граматычных формаў, але гэта немагчыма без тэрміналагічных

апісальных слоўнікаў. Такія слоўнікі выкарыстоўваюць у якасці асноўных крыніц тэрміналагічнага матэрыялу рэальна існуючыя беларускамоўныя навуковыя тэксты па розных спецыяльнасцях і ў выніку гэтага адлюстроўваюць сапраўдны стан мовы беларускай навукі. Адразу трэба сказаць, беларускамоўных музычных тэкстаў адносна мала, а тыя, што існуюць, досыць зрусіфікаваныя. У энцыклапедыях, 12-томнай “Беларускай савецкай энцыклапедыі” і 5-томнай “Энцыклапедыі літаратуры і мастацтва”, разлічаных на шырокае кола чытачоў, выкарыстанне музыказнаўчай тэрміналогіі рэзка абмежаванае. Тое самае можна сказаць і пра часопіс “Мастацтва Беларусі”. Такім чынам, апісальныя музыказнаўчыя тэрміналагічныя слоўнікі сёння, на пачатку III тысячагоддзя, могуць часткова абапірацца на манускрыпты і публікацыі выкладчыкаў, а таксама метадычную і навукова-метадычную літаратуру Беларускай дзяржаўнай акадэміі музыкі (напрыклад, “Весці Беларускай дзяржаўнай акадэміі музыкі”. – 2001. – №1, на жаль, часопіс амаль поўнасьцю рускамоўны) і Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта культуры.

Трэба адзначыць, што апора на рэальна існуючыя музыказнаўчыя тэксты пры стварэнні тэрміналагічнага музыказнаўчага слоўніка з’яўляецца рэалізацыяй асновавытворчага прынцыпу лексікаграфічнай дзейнасці, які вядомы як прынцып аўтарызацыі слова і які ўведзены яшчэ ў 1750 г. славутым англійскім лексікографам С. Джонсанам. Згодна з гэтым прынцыпам падставай для ўключэння таго ці іншага слова ў склад слоўніка лічыцца наяўнасць “апраўданай” цытаты з гэтым словам з аўтарытэтной пісьмовай крыніцы.

Абапіраючыся на прааналізаваныя спецыяльныя тэксты па музыцы на беларускай мове, можна зрабіць вывады.

Пэўную частку тэрмінаў складаюць словы агульнанавуковага карыстання, якія ўжываюцца ў спецыяльных тэкстах самых розных галін ведаў, прычым сярод іх многа слоў лацінскага ці грэчаскага паходжання: *цэнтр, аналіз, матыў, дыктат, цыкл, метр,*

парадак, эпізод, фон, пастулат, эцюд, тэорыя, рытм, манера, форма, школа, дыяпазон і інш.

Тэрміналагізацыя (выкарыстанне агульнаўжывальнага слова) як спосаб утварэння тэрмінаў малапрадукцыйны: *талеркі, скачок, падгалосак, лінейка, ключ, рабро, вязка.*

Транстэрміналагізацыя – перанос гатовага тэрміна з адной галіны навукі ў другую з поўным ці частковым пераасэнсаваннем – больш часта сустракаецца: *транспазіцыя* (муз. і лінгв.), *такт* (муз. і фіз.), *коска* (муз. і лінгв.), *селекцыя* (муз. і бат.), *квадрат* (муз. і матэм.), *пасаж* (муз. і арх.), *асіміляцыя* (муз. і лінгв.), *рэпрадукцыя* (муз. і палігр.).

Тэрмінаўтварэнне як сродак тэрмінатворчасці найбольш распаўсюджана, хаця менавіта тут мы знаходзім значную колькасць парушэння законаў слова і формаўтварэння: *слыхаматорны, двух- і трохгалоссе, выканаўца, чвэрцьтонавая, гуказапіс, суперзорка, гукарад, звышшматгалоссе, сімфанізм, цымбаліст, хістанні, устойлівасць.*

Запазычанні дзеляцца ў адпаведнасці: а) крыніцы запазычання: *адажыю, трыю, лібрэта* (іт.); *сінкопа, гама* (гр.); *бекар, куплет, дысананс* (фр.); *джаз-банд, рытм-энд-блюз, мюзікл, брэйкданс, свінг* (англ.); б) адаптаваныя тэрміны: *балет, дыез, мікст, амбушур, кансананс, мадэратар, прадзюсер*; неадаптаваныя захоўваюць напісанне італьянскай ці лацінскай моў, хаця могуць пісацца *андантэ, фортэ, а капэла.*

У заключэнне трэба адзначыць, што ўсё вышэйсказанае пацвярджае наспелую неабходнасць стварэння нарматыўных музыказнаўчых слоўнікаў з сітуацыйнымі прыкладамі і ўжывальнымі словазлучэннямі з указаннем асаблівасцей вымаўлення, правапісу і граматычных формаў.

1. *Суперанская А.В., Подольская Н.В., Васильева Н.В.* Общая терминология // Вопросы теории. – М., 1989.

2. *Русско-белорусский словарь.* – Мн., 1983. – Т.2.

3. *Слоўнік музычных тэрмінаў / Аўтар-уклад. В.А. Антаневіч. – Мн., 1994.*

4. *Музычны слоўнік беларуска-рускі. Музыкальны словарь русско-белорусский / Аўт.-склад.: Г.Р. Куляшова, Т.Г. Мдывані, Н.А. Юўчанка і інш.; Навук. рэд. Г.Р. Куляшова, Л.А.Антанюк. – Мн., 1999.*

5. *Слоўнік беларускай мовы. Арфаграфія. Арфаэпія. Акцэнтацыя. Словазмяненне / Пад рэд. М.В. Бірылы. – Мн., 1987.*

6. *Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы / Пад рэд. М.Р.Судніка, М.Н.Крыўко. – Мн., 1996.*

Л.А.Драчова, ст.выкладчык

КАМП'ЮТЭРНЫЯ ГУЛЬНІ ЯК СРОДАК РАЗВІЦЦА ПАЗНАВАЛЬНЫХ ЗДОЛЬНАСЦЕЙ СТУДЭНТАЎ

За сваю гісторыю чалавецтва назапасіла вялікую колькасць разнастайных і шматфункцыянальных гульняў. Гульнявая дзейнасць атрымала масавае развіццё і ў Рэспубліцы Беларусь.

Гульнявыя метады выкарыстоўваюцца ў выхаванні, адукацыі, медыцынскай і псіхалагічнай рэабілітацыі. Іх спалучэнне з метадамі псіхатэрапеўтычнага ўздзеяння, такімі як бібліятэрапія, арт-тэрапія, музыкатэрапія і іншымі, дазваляе эфектыўна вырашаць задачы сацыяльна-псіхалагічнай рэабілітацыі і ажыццяўляць комплексны падыход у выкарыстанні метадаў і сродкаў псіхатэрапіі. У гульнявой дзейнасці ўсе ўдзельнікі маюць магчымасць рэалізоўваць і развіваць свае творчыя здольнасці, валявыя якасці, лагічнае мысленне, памяць, здольнасць да аналізу і інш. Эмацыянальныя хваляванні стымулююць пазнавальныя патрабаванні, імкненне да дасканаласці, дапамагаюць удзельнікам нармалізаваць свой псіхаэмацыянальны стан, набыць раўнавагу, павысіць устойлівасць да неспрыяльных фактараў.